

ÇAĞDAŞ SİYASET FELSEFESİNDE HAYVAN HAKLARI TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Mehmet KANATLI*

Öz

Hayvan refahı meselesi yaklaşık son elli yıldır siyaset felsefesinde teorik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Hayvanların refahının yükseltilmesinin hayvanların ahlaki bir statüye sahip olup olmadıkları üzerinden şekilleneceğini iddia eden teorik tartışmaların çözmeye çalıştıkları temel husus; kabaca “Dekartçı İkilik”ten kaynaklı insan merkezli bakış açısının nasıl çözülebileceğidir. Çağdaş siyasal kuramda bu doğrultuda geliştirilen beş temel teorik yaklaşım vardır: Peter Singer’un fayda temelli yaklaşımı, Tom Regan’un hak temelli yaklaşımı, Rosalind Hursthouse’un erdem temelli yaklaşımı, David DeGrazia’nın sezgi temelli yaklaşımı ve son olarak da SueDonaldson ve WillKymlicka’nın vatandaşlık temelli yaklaşımı. Tüm yaklaşımlar kendi içerisinde farklılıklar barındırmaktadır. Fakat tüm yaklaşımlarda ortak nokta, günümüzde hayvan refahını artırıcı yönde teorik tartışmalar ve pratik açılımlar geliştirmektir. Türkçe literatüre bakıldığında ise her ne kadar bazı hayvan refahı teorisyenlerinin yapıtları Türkçe diline çevrilmişse de; bu teorilerde ileri sürülen argümanların temel özelliklerini açıklayan karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı literatürde yer alan bu yöndeki eksikliği gidermeye katkıda bulunmaktır. Çalışmada izlenen yöntem, konuyla ilgili teorisyenlerin öne sürdükleri argümanları birincil kaynaktan okuyarak bir tür literatür incelemesinden oluşmaktadır. Çalışmada ulaşılan temel bulgu ise şudur: Her bir teorisyen birbirinden farklı açılımlar geliştirmiş olsa da her birinin temel amacı hayvan refahının iyileştirilmesi için “Kartezyen İkilik” ten kaynaklı engellerin aşılması ve hayvanlara da tıpkı insanlar gibi ahlaki bir statünün verilmesi gerektiğinin elzem olduğunu ileri sürmektir.

Anahtar Kelimeler: Peter Singer, Tom Regan, Rosalind Hursthouse, David DeGrazia, Donaldson ve Kymlicka

* Öğretim Görevlisi, Dr., Hitit Üniversitesi, İ.İ.B.F., SBKY Bölümü, e-mail: mehmet.kanatli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2215-4038>

MAIN DEBATES ON ANIMAL RIGHTS IN CONTEMPORARY POLITICAL PHILOSOPHY: A LITERATURE REVIEW

Abstract

The issue of animal welfare has been forefront in theoretical debates in contemporary political philosophy for the nearly fifty years. The theories claiming that improving animal welfare is conditioned on whether animals have moral status or not argues, in short, that animal welfare can be achieved once Cartesian duality is transcended. In this sense, there are five different theories in the literature: Peter Singer's utility-based approach, Tom Regan's right-based approach, Rosalind Hursthouse's virtue-based approach, David DeGrazia's intuition-based approach, and Sue Donaldson and Will Kymlicka's citizenship-based approach. All of them are different from one another. However, their common point is that they have developed theoretical and practical initiatives to increase animal welfare. Although the masterpieces of some animal welfarist theoretician have been translated into Turkish, there is not a comprehensive work that explains main hypotheses put forward in these theories and compares their similarities and differences in the Turkish literature. In this sense, the main aim of this study is to bridge this gap in the literature. The method used in the study is to discuss theoreticians' arguments on the subject through primary sources. The main finding of the study is that: Although each theorist develops different perspectives on animal issue, they all agree with the idea that it is essential to overcome the obstacles stemming from "Cartesian Duality" for the improvement of animal welfare and to give animals a moral status just like human beings.

Keywords: Peter Singer, Tom Regan, Rosalind Hursthouse, David DeGrazia, Donaldson and Kymlicka.

Giriş

Hayvan refahı kavramı hayvanların hem fiziksel hem de psikolojik açıdan sağlıklı ve huzurlu bir hayat sürmeleri gerektiğini ifade etmek için literatürde kullanılan bir kavramdır (Gruen, 2011: 3). "Hayvan refahı"¹ meselesi yaklaşık elli yıldır çağdaş siyaset felsefesinde teorik tartışmaların merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu konuda sorunsallaştırılan hayvanlara yönelik olumsuz davranışların tarihsel arka planı yüzyıllarca yıl geriye gitmektedir. Meselenin çağdaş siyasal kuramda son elli yıldır ele alınıyor olmasının temel neden ise "yüzlerce yıl insanlar hayvanları kendisinden aşağı canlılar olarak görmekle kalmamış, modern çağın modern insanı da Dekartçı İkilik üzerinden hayvanlara yönelik bu tutumunu "ben" ve "öteki" şeklinde sürdürmüş" olmasından kaynaklanmaktadır (DeGrazia, 2002: 7). "Dekartçı İkilik" insanı özne, hayvanı ve doğayı ise özneye göre şekillenecek birer nesne olarak kodlamaktadır (DeGrazia, 2002: 8). DeGrazia'nın bu yöndeki tespitine ilave olarak hayvan refahına yönelik son yıllarda artan teorik açılımlara günümüzde kapitalizmin hayvanları bir meta olarak değerlendirme girişimleri neticesinde açığa çıkan endüstriyel hayvancılık, ilaç, kozmetik, tekstil ve

¹ Hayvan refahı meselesi literatürde hayvan hakları meselesi anlamında da kullanılmaktadır. Bu makale boyunca da bu gelenek sürdürülmüş ve hayvan refahı kavramı ile hayvan hakları kavramı makalenin muhtelif yerlerinde birbirleri ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

turizm sektörlerinde hayvanların maruz kaldığı olumsuzlukları da eklemek gerekir (Singer, 1976: 26 Regan, 1985: 7; Hursthouse 2000: 15; Donaldson ve Kymlicka, 2011: 6).

Hayvan refahı tartışmalarının merkezinde yer alan hayvanların içinde buldukları olumsuzlukların giderilmesi yönünde geliştirilen ilk teorik açılım “Faydacı Yaklaşım”ı benimseyen ahlak filozofu Peter Singer tarafından geliştirilmiştir. 1976 yılında yayımlanan Hayvan Özgürlüğü: Hayvanlara Yönelik Davranışlarımızda Yeni Bir Etik (Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals) adlı eserinde Singer (1976: 40), hayvanların da tıpkı insanlar gibi acı ve haz duyduklarını ve bu özelliğinden ötürü ahlaki bir özne olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Singer’in teorisinin çoğunluk için azınlığı veya tümel için tikeli feda ettiğini iddia eden Tom Regan ise 1983 yılında yayımlanan Hayvan Hakları Meselesi (The Case For Animal Rights) adlı eserinde Kantçı deontolojik bir etik yaklaşım öne sürmüştür. Regan’ın (1985: 204) temel tezi; hayvanların tıpkı insanlar gibi *bir yaşamın öznesi* (subject of a life) oldukları ve dolayısıyla hayvanların da hak temelli etik tasavurların biricik öznesi sayılmaları gerektiğidir. Hursthouse ise, hem Singer’ın hem de Regan’ın geliştirmiş oldukları etik-temelli yaklaşımların moderniteden beri süregelen “Kartezyen İkiliği/Cartesian Dualism”² aşamadıklarını ve bu yönüyle de hayvan refahının tarihsel olumsuzluğunu günümüzde tekrar ürettiğini iddia etmektedir. Hursthouse, 2000 yılında yayımlanan Etik, İnsanlar ve Öteki Hayvanlar (Ethics, Humans and Other Animals) adlı çalışmasında erdem temelli bir etik yaklaşım geliştirmiştir. Hursthouse’a göre (2000: 136) fayda ve hak temelli yaklaşımlar hem insanlar ile hayvanlar arasında hem de hayvan familyasının türleri arasında sınır koymaktadır. Oysa sınır koymak zorunlu olarak hayvanlar arasında bazı türleri dışarda bırakır.

²Kartezyen İkiliği/CartesianDualism’i veya Dekartçı İkilik kısaca; ruh ve beden, ben ve benim dışında kalanlar, özne-nesne karşıtlıkları olarak değerlendirebiliriz. Bu bağlamda, konumuz açısından bu çalışmada adı geçen teorisyenlerin Kartezyen İkilik’ten kastettikleri şey; ben ve doğa, ben ve hayvan ikilikleri üzerinden özneyi yani insanı nesne yani doğa ve hayvan üzerinde tahakküm oluşturma imgelemine anlatmak için kullanılmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Peter, Singer. (1976). *AnimalLiberation*. London: Jonathan Cape Press; Tom, Regan. (1985). *The Case For Animal Rights*, California: University of California Press; Rosalind, Hursthouse. (2000). *Ethics, Humans and Other Animals*, Londra: Routledge; David DeGrazia. (2002). *Animal Rights: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford UniversityPress; Donaldson, Sue &Kymlicka, Will. (2011). *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*, New York: Oxford University Press.

Çağdaş siyasal kuramda hayvan refahına yönelik yukarıda adı geçen teorik açılımlara göre daha yeni iki açılım ise sırasıyla David DeGrazia'nın 2002 yılında yayınlanan *Hayvan Hakları: Çok Kısa Bir Giriş (Animal Rights: A Very Short Introduction)* ile Sue Donaldson ve Will Kymlicka tarafından 2011 yılında ortak kaleme alınan ve 2016 yılında Türkçe'ye çevirilen *Zoopolis: Bir Hayvan Hakları Teorisi (Zoopolis: A Theory of Animal Rights)* adlı çalışmalarında geliştirilmiştir. DeGrazia'nın (2002: 38-42) temel tezi; hayvanların sezgi sahibi canlılar oldukları ve bu özelliklerinden dolayı hak temelli ahlaki birer özne olarak düşünülmesi gerektiğidir. Öte taraftan Donaldson ve Kymlicka ise daha çağdaş bir düşünce olarak hayvanların da hem dünya vatandaşlığı hem ulus-devlet vatandaşlığı idealine içerilmesi gerektiği fikrini öne sürmüştür (Kanatlı, 2022: 41). Bu doğrultuda Donaldson ve Kymlicka'nın (2016: 25-63) öne sürdükleri temel iddia, klasik vatandaşlık teorisinin hayvanları da içerecek şekilde genişletilmesi veya güncellenmesi gerektiğidir.

Yukarıda kısaca özetlenen beş temel teorik yaklaşımın günümüz hayvan refahı meselesinin çağdaş siyasal felsefede tartışılmasında başat rolleri oynadıkları söylenmelidir. Hayvan meselesine dair Türkiye'de yürütülen akademik çalışmalar görece yeni oldukları için hayvan hakları tartışmalarına ilişkin Türkçe literatürde yer alan çalışmalar son derece yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda kapsamlı çalışma Engin Arıkan tarafından yazılan ve 2016 yılında yayınlanan *Hayvan Hakları İnsan Hukuku* adlı eserdir. Arıkan bu eserinde yukarıda adı geçen ilk üç teorik yaklaşımı etraflıca analiz etmiş ve başta Türkiye olmak üzere birçok ülkenin anayasalarında hayvanlara yönelik maddeleri ve bu ülkelerde hayvan refahına yönelik aksaklıkların neler olduğunu ele almıştır. Arıkan'ın eseri de dahil olmak üzere yukarıda adı geçen beş teorik yaklaşımın hem temel tezlerini özetleyen, hem de bu teorik yaklaşımların birbirleriyle olan karşılaştırmalı analizini yapan halihazırda bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışma literatürde yer alan bu boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada izlenen yöntem, konuyla ilgili teorisyenlerin öne sürdükleri argümanları birincil kaynaktan okuyarak bir tür literatür incelemesinden oluşmaktadır. Bu yöntem doğrultusunda hazırlanan çalışma üç temel bölümde yapılandırılmaktadır. Birinci bölümde, Singer ve Regan'ın yaklaşımları kısaca özetlenmekte ve bu iki yaklaşımın karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır. İkinci bölümde ise, Hursthouse tarafından geliştirilen erdem etiğinin temel argümanlarının neler olduğu ve bu yaklaşımın Singer ve Regan tarafından geliştirilen yaklaşımlardan farkı açıklanmaktadır. Aynı bölümün devamında ise, DeGrazia'nın sezgi temelli yaklaşımı açıklanmakta ve Hursthouse tarafından da dile getirilen hayvanlar arasında sınır çizmeden kaynaklı sorunlara DeGrazia tarafından geliştirilen çözüm odaklı argümanın özeti verilmektedir. Son bölümde ise, Donaldson ve Kymlicka tarafından geliştirilen vatandaşlık temelli yaklaşımın temel özelliklerinin neler olduğu açıklanmaktadır. Sonuç itibarıyla çalışmada ulaşılan temel bulgu ise şudur: Her bir teorisyen birbirinden farklı açılımlar geliştirmiş olsa da her birinin temel amacı hayvan refahının iyileştirilmesi için "Kartezyen İkilik" ten

kaynaklı engellerin aşılması ve hayvanlara da tıpkı insanlar gibi ahlaki bir statünün verilmesi gerektiğinin elzem olduğunu ileri sürmektedir.

1. FAYDA VE HAK TEMELLİ YAKLAŞIMLAR: SİNGER VE REGAN

Singer ve Regan, günümüzde hayvan refahını en çok tehdit eden sektörleri hayvan endüstrisi ve deneysel laboratuvarlar olduklarını belirtirler. Özellikle hayvan endüstrisi alanlarında, hayvanların fiziksel ortamlardan kaynaklı olumsuzluklara maruz kalmaları kabul edilemez bir durumdur (Singer, 2005: 166; Regan, 2004: 39-42). Yine deneysel alanda hayvanların “zorunlu haller”³ dışında keyfi olarak denek statüsüne alınmaları hem Singer açısından hem de Regan açısından hayvan refahını kötüleştiren en önemli unsurlar olarak ön plana çıkarılmaktadır. Bu iki başat durumun dışında her iki kuramcı da kozmetik, turizm, tekstil sektörleri ile hayvanları araçsallaştıran sportif faaliyetler ve avcılık gibi sosyal aktivitelerin hayvan refahını olumsuz yönde etkileyen temel unsurlar arasında yer aldıklarını belirtirler (Küçükaltan ve Dilek, 2019: 10). Bu tablo, elli yıldır kapitalizmin küresel ölçekte tüketici toplumlar doğurmasıyla birlikte her geçen gün daha da vahim bir hal almaktadır (Singer, 2005: 172; Regan, 2004: 47).

Bu olumsuzlukları göz önünde tutarak fayda temelli etik yaklaşımdan beslenen Singer’in hayvanların bu olumsuzluklara maruz kalmalarının nedenlerine yönelik ilk teorik postulatı, hayvanların insanlar tarafından bir tür ayrımcılığa hatta soykırıma maruz bırakıldığı şeklinde özetlenebilir. Bu durumu anlatmak için Ryder’in geliştirdiği “türçülük”⁴ (speciesism) kavramını yeniden formüle eden Singer’e göre (1976: 19; 1985: 6) “türçülük hem batı toplumlarının bilincinde yer alan hem de ırkçı bir biçimde eşitlik olgusunu dışlayan bir tutumdan kaynaklanır”. Türçülüğün Singer’in (1974: 108) nazarında yol açtığı bir diğer olumsuzluk da türler arasında insan-merkezli bir bakış açısının sadece kendi türünden olanların faydasını düşünen bir anlayışı inşa etmiş olmasıdır.

Bu tespitten yola çıkan Singer’e göre, hayvanların da tıpkı insan gibi bir özne olabilmelerinin yolu hayvanlara ahlaki bir statü verme ile mümkün olabilir. Bu statünün sağlanması yolunda Singer’in öne sürdüğü temel iddia ise haz ve acı hayvanlarda da var olan iki temel güdü olduğu için faydacılığın temel kriteri olan daha çok fayda daha az acı kuralı hayvanlar için geçerlidir (Kanatlı, 2022: 19). Dolayısıyla Singer’e göre (1987: 5), ahlaki özne

³ Singer’in ve Regan’ın ‘zorunlu hallerden’ kastettikleri, insanlığın ayakta kalması ve neslini sürdürmesi için gerekli olan tıbbi icatların sağlanması durumlarıdır ki bu bağlamda her iki teorisyen de zorunlu hallerde hayvanların deneysel alanlarda denek olarak kullanılmasını kabul edilebilir bulmaktadırlar. Detaylı bilgi için bkz. Peter Singer. (1976). *Animal Liberation*. London: Jonathan Cape Press, 7-18; Regan, T. (1985). *The Case For Animal Rights*. California: University of California Press, 20-35.

⁴Ryder’in Türçülük kavramına yönelik argümanlarının detaylı bilgisine ulaşmak için bkz. Engin, Arıkan. (2016). *Hayvan Hakları İnsan Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 23-24.

olabilmenin şartı sadece modern insanın kendisini var olma anlamında koşullandırdığı akıl sahibi olma ile yerine getirilemez, akıl sahibi olmayan canlılar da ahlaki bir statüye haiz olabilirler: “İnsan dışındaki canlılar akıl sahibi oldukları için değil acı ve hazzı yaşadıkları için de etik-bağlamda eşit özneler olarak değerlendirilmelidir.” Bu durumda faydacılığın temel mottosu olan “en büyük sayının en büyük mutluluğu” (the greatest happiness for the greatest number) acı ve haz duyma kapasitelerine sahip olan hayvanlar için geçerli olmalıdır (Singer, 2005: 44-45). Singer’in burada vurguladığı şey; tüm hayvanların her koşulda etiğin a-priori öznesi olarak kodlanması değil aksine, Arıkan’ın (2016: 10-11) da belirttiği üzere, hayvanlara yönelik tutum ve davranışlarımızda ahlaki eşitlik prensibini onlar için de mümkün olduğunca imgelememizdir. Bir başka ifade ile, Singer’in nazarında acı ve haz üzerine inşa edilen çıkarlar -Kantçı anlamda ifade edilirse- birer kategorik buyruk olmadığı gibi her koşulda tüm hayvanlara veya acı ve haz duyan tüm hayvanlara uygulanacak a-priori bir zorunluluk değildir. Dolayısıyla Singer tüm canlılar arasında mutlak bir eşitliği savunmaz: “menfaatlerin eşit önemsenmesi ilkesi doğrultusunda, hayvanların menfaatleri olduğuna göre bu menfaatlerin eşit bir şekilde önemsenmesi gerektiğini ileri sürer. Bir insanın acı çekmesi kendi başına ahlaken kötü bir şey ise, aynı şekilde bir hayvanın da acı çekmesi ahlaken kötü bir şeydir” (Arıkan, 2016: 17).

Singer’in yaklaşımına bazı noktalarda eleştiriler geliştirilmiştir. Bu eleştirilerden biri Everett tarafından öne sürülmüştür. Everett (2001: 44), Singer’in kuramının haz ve acı duyan canlılar arasında dahi bir eşitlik getirmediğini vurgular. Aslında Singer’in yaklaşımında vurgulamak istediği, tüm hayvanlara eşit muamelede bulunmak değil; hayvanların da tıpkı insanlar gibi benzer çıkarlara sahip oldukları gerçeğidir. Mesela bir insanın yaşamı iki maymunun ya da farenin feda edilmesini zorunlu kılıyorsa zorunlu haller kapsamında insanın çıkarı tercih edilecektir (Singer, 2005: 47). Dolayısıyla Singer’in amacı, mutlak bir ahlaki eşitliği tesis etmek değil; toplumda hayvanların da biz insanlar gibi acı ve haz üzerine inşa edilebilecek çıkarlarının olduğu gerçeğini hesaba katarak toplumsal davranış kalıpları geliştirebilmektir (Arıkan, 2016: 14-15). Deneysel alanda, hayvan endüstrisinde ve daha birçok alanda hayvanların koşulları her gün kötüleşmektedir (Singer, 2005: 202-203). Ancak hayvanların tıpkı insanlar gibi çıkarlara sahip olduğu ve bu yüzden ahlaki bir özne olarak düşünülmesi gerektiği yönünde hem toplumsal hem de politik düzlemde gerçekleşecek olan ahlaki edimler evrensel postülatlara ulaşabilmeyi de mümkün kılacaktır (Singer, 1993: 317).

Immanuel Kant'ın “deontolojik ahlak öğretisi”⁵nden faydalanan fakat Kant'ın hayvanlara yönelik temel yaklaşımını eleştiren Regan⁶ ise geliştirmiş olduğu hak-temelli yaklaşımının merkezine ‘bir hayatın öznesi’ (subject of a life) kavramını yerleştirir. Regan'ın teorik yaklaşımında bu kavramı merkeze almış olmasının temel nedeni Singer'ın geliştirmiş olduğu fayda temelli yaklaşımın tikeli tümel olana ya da bireyi topluluğa feda etmesi ve bu yüzden de haksızlığa kapı aralamasıdır. Regan (1985: 235) bu bağlamda Singer'i geliştirdiği fayda temelli yaklaşım ile tikelin tümel için ancak araçsal bir değerde olacağı bir teorik çerçeve kurmakla suçlar. Oysa bir hayatın öznesi olmak, sadece acı ve haz üzerinden toplam faydayı hesaplama işlemi güden teorik kavrayışlara set çeker ve her canlının kendinde bir amacının olduğu sonucuna ulaşmayı sağlar (Regan, 1985: 205). Benzer şekilde, bir hayatın öznesi olmak, sadece akıl sahibi olmak veya insan olmakla gerçekleşecek bir durum olmayıp içsel/güdüsel değer (intrinsic/inherent value) sahipliği kendi başına yaşamın bir öznesi olmayı doğurur (Regan, 1985: 86). Çünkü günlük hayatta karşılaştığımız bir çok duyguduruma (mutluluk, acı çekme, üzüntü vb.) çoğu hayvanda da rastlanılır ki bu da hayvanların da bir hayatın öznesi olduğunu gösterir (Regan, 1985: 24). Regan'ın nazarında insani duygulara sahip olmayan hayvanlar da yaşamın bir öznesi oldukları için ahlaki özne olarak tasarlanmayı hak etmektedirler (Kanatlı, 2022: 27). Bu doğrultuda Regan (1985: 87), Kant'ın ahlaki otonomluğu akıl ile ilişkilendirip insanı ahlaki özne statüsüne yükseltmesini eleştirmektedir.

Fakat belirtilmesi gerekir ki Regan tıpkı Singer gibi hayvan refahı meselesinde, tüm canlılar arasında mutlak bir eşitliği savunmaz ve hak öznesi hayvanların hangi hayvanları kapsadığını şu şekilde açıklar: “Bir yaş ve üzeri olan memeliler ahlaki özne olma şartını açıkça yerine getirmektedirler” (Regan, 1985: 29-30). Regan'ın bu yönde bir sonuca ulaşmasının üç temel dayanağı olduğu söylenmelidir. Bunlardan birincisi bilimsel veriler üzerinden insan ve hayvanların ortak benzerlikleri üzerine analizde bulunmasıdır. İkinci

⁵ Deontolojik etik, herhangi bir eylemin nasıl ahlaki anlamda meşru görülebileceğine dair öne sürülen normatik etik teorisinin bir alt dalıdır. Deontolojik etik anlayışında bir davranışın ahlaki olarak meşrulaştırılıp meşrulaştırılmayacağı sonuçlu etik teorisinin (Consequentialist Ethics or Consequentialism) iddia ettiği gibi bu davranışın sonucunda ortaya çıkan tablonun haz-acı veya zarar-kar hesaplamasıyla belirlenemez. Deontolojik etik anlayışında- özellikle de Kantçı versiyonunda- temel postulat: “her insana kendinde bir amaç olarak davranılmalıdır; başkalarına araç olacak şekilde değil” (*human beings should be treated as an end in themselves and not as a means to something else*) şeklindedir. Bu konuda daha kapsamlı bilgi için bakınız: Rasmussen, KasperLippert. (2005). *Deontology, Responsibility, andEquality*, Chicago: MuseumTusculanumPress, ss. 4-17; Mehmet, Kanatlı. (2021). *Private Property, Freedom and Order: Social Contract Theories from Hobbes to Rawls*, Londra: Routledge.

⁶ Regan'ın bu bağlamda Kant'a yönelik eleştirisi şu argümana dayanmaktadır: Kant, sadece akıl sahibi insanları otonom özneler olarak tanımlayıp ahlakın merkezine de bu insanı yerleştirmiştir. Oysa sadece akıl sahibi olmak bir yaşamın öznesi olabilmeyi sağlamaz; akıl sahibi olmayan fakat yaşamın merkezinde yer aldıkları için birçok hayvan da ahlaki bir statüye haiz olabilirler (Regan, 1985: 24). Regan'ın bu doğrultuda Kant'a yönelik geliştirmiş olduğu eleştirinin daha kapsamlı analizi için bkz. Tom, Regan. (1985). *The Case for Animal Rights*, California: University of California Press, ss. 24-26.

olarak ise bilinç, farkındalık, düşünce (akıl yürütme) ve arzu gibi temel insani özelliklere bir yaş ve üzeri memelilerin de haiz olduğunu iddia etmesidir (Arıkan, 2016: 64). Regan'ın bu türden bir tespitte bulunmasının temel nedeni ise, hayvanlar ile insanlar arasındaki temel farklardan ziyade onlar arasında ortaklık kuran bilişsellikten kaynaklı refaha yönelik ihtiyaçlardır (Gruen, 2011: 38).

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan hem Singer tarafından geliştirilen fayda-temelli hem de Regan tarafından geliştirilen hak-temelli yaklaşımlara yönelik literatürde Hurthouse, DeGrazia, Donaldson ve Kymlicka tarafından geliştirilmiş eleştiriler bulunmaktadır. Bu eleştirilerin üzerinde hemfikir oldukları nokta; her iki yaklaşımda da kartezyen ikiliğin aşılmadığı, aksine bu ikiliğin yeniden üretildiğidir. Bu teorisyenlere göre her iki yaklaşımdaki temel açmaz şu şekilde özetlenebilir: Her iki yaklaşım da hayvanlar arasında sınır koymaktan kaynaklı bir dışlayıcılığa yol açmakta ve hayvanları insanlara benzediği ölçüde ahlakın öznesi olarak değerlendirmektedir (Hursthouse, 2006: 136,137,145; DeGrazia, 2002: 46-52; Donaldson ve Kymlicka, 2016: 19-22). Bu eleştirilerin haklılık payına sahip olup olmadıklarını doğada halihazırda sinir sistemine sahip olmayan hayvanların da var olduğu gerçeği üzerinden temellendirebiliriz. Benzer şekilde, acı ve haz duymayan ve bir yaşından küçük memelilerden oluşan birçok canlının da doğada yaşadığı gerçeğini hesaba kattığımızda bu türden eleştirilerin haklılık payının olduğu söylenmelidir. Bir sonraki başlıkta, bu türden eleştirileri dile getiren kuramcılardan Hursthouse ve DeGrazia'nın teorik yaklaşımları ele alınacaktır.

2. ERDEM VE SEZGİ TEMELLİ YAKLAŞIMLAR: HURSTHOUSE VE DEGRAZIA

Singer ve Regan tarafından geliştirilen teorik yaklaşımların hayvanlar arasında bir sınır çizdiklerini ve dolayısıyla her iki yaklaşımın da kapsayıcı değil dışlayıcı olduğunu dile getiren kuramcılardan biri Hursthouse'dur. Hursthouse'a göre, (2000: 32) fayda ve hak temelli yaklaşımlarda öne sürülen ve hayvanlara ahlaki statü vermekle sonuçlanan argümanlar hatalıdır çünkü böyle bir yaklaşım doğayı (kuşlarıyla, ağaçlarıyla, taşlarıyla vb.) bir bütün olarak kavramayı engeller. Dolayısıyla hayvanlarla olan ilişkilerimiz bir bütün içinde değerlendirildiğinde çok yönlüdür (Hursthouse, 2000: 121). Bu çok yönlülük hayvanlara olan insan merkezli Kartezyen bakış açısını aşan ve insanları özne-nesne ilişkisini zorunlu olarak dolayımlayan bir duruma götürmektedir (Hursthouse, 2000: 123). Böyle bir durumda yapılması gereken hayvanlara insanlara benzedikleri için ahlaki bir statü vermek değil; aksine erdemli davranış kalıpları sergileyerek onları bir bütünün parçaları olarak görebilmektir (Hursthouse, 2007: 12).

Hursthouse'un erdemden anladığı şey kabaca Antik Çağ filozoflarının ya da kadim Yunan geleneği içerisinde yetişmiş Aristoteles ve Sokrates gibi filozofların erdemli hayattan anladığı şeyle eşdeğerdir. Bu bağlamda, Hursthouse (2000: 68), "Aristotelesçi teleolojik bir yöntem üzerinden

mutluluğa (eudomania)⁷ ulaşmanın erdemli olmayı amaçlamakla eşdeğer” olduğunu belirtir. Bu doğrultuda Hursthouse’a göre hayvanlarla doğada ve toplumsal yaşam alanlarındaki çok yönlü ilişkilerimiz bizlerin onlara karşı erdemli davranış kalıpları geliştirmemize yol açar. Robert Hull’un da belirttiği üzere (2005: 93-94) “Hursthouse’a göre erdemli olmak için insanın doğayı ve çevreyi ben merkezli olarak algılamamasıyla ve başka canlıların da kendisinin bir parçası olduğu bilincine varmasıyla mümkün olacaktır.” Yine benzer şekilde Hursthouse (1999: 71), “mutlu olmayı amaçlayan biri kendi dışında olan canlıların da kendisi gibi içsel bir değere (intrinsic value) sahip olduğunu ve ahlaki bir statüyü hak edip etmediğini koşullandırmadan davrandığında erdemli davranmış olacağını” belirtir. Hursthouse, erdemli bir davranış ve mutlu bir yaşam nasıl mümkün olabilir sorusuna “merhametli olarak ve zalim davranmayarak” cevabını vermektedir. (Hursthouse, 2008: 416). Bu yaklaşımın hayvan meselesine uyarlanması demek hayvanlara karşı sadece dürüst ve yardımsever davranmayı değil aynı zamanda onlara karşı bencil olmamayı da koşullandırır (Arıkan, 2016: 119). Sonuçta, Hursthouse’un erdem temelli etik yaklaşımı, Singer ve Regan’ın yaklaşımlarındaki sınırlılıkları aşmaya çalışan ve özne-nesne kavrayışında ben merkezli bir bakış açısı yerine nesneden özneye ulaşan bir kavrayışı imler. Buna göre, mutlu olmayı amaçlayan insan, erdemli davranarak bu amaca ulaşabilir ki bu amaç bizlerin doğayı bir bütün olarak ele almasını koşullandırır: doğaya ve doğadaki canlılara yaklaşımımız kendi aramızdaki saygı ve diğerkam unsurları içerecek şekilde açığa çıkıyorsa bizler tüm hayvanlara karşı erdemli davranış kalıpları geliştirmekteyiz demektir (Hursthouse, 2007: 158-159).

Hayvan refahı meselesinde etik temelli yaklaşım geliştiren bir diğer düşünür David DeGrazia’dır. Sezgi temelli bir yaklaşımdan yola çıkarak hayvanların da ahlaki eşitlik anlayışına içkin kılınabileceğini iddia eden DeGrazia’nın yaklaşımı Singer ve Regan’ın yaklaşımlarıyla bazı ortak yönler sergilemesine rağmen onlardan ayrılmaktadır (Kanatlı, 2022: 30). DeGrazia’ya göre, sezgi sahibi olmak etik teorisinin öznesi olabilmek için yeter bir şarttır. DeGrazia (2006: 9), bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir: “sezgi sahibi oldukları için hayvanlar ahlaki değerlendirmeyi hak ederler”. Bu teorik postulatını daha da detaylandırmak için DeGraziaadıcı (nominalist) bir tutum sergileyerek hayvanlar diye bir kategorinin olamayacağını, tek tek hayvanların var olduğunu şu şekilde belirtir: “Tüm hayvanlar eşittir demek saçmalaktır çünkü tüm hayvanlar diye bir şey olamaz” (DeGrazia, 2006: 36-37). Dolayısıyla DeGrazia’ya göre hayvanlar arasında karakteristik özellikler üzerinden sınıflandırma yapmak elzemdir. Çünkü bu türden bir sınıflandırma hangi hayvanların ahlaki değerlendirmeyi hak ettikleri sorununa da çözüm getirecektir. Bu bağlamda, Hursthouse’dan farklı olarak DeGrazia (2020: 690) insan-hayvan-doğa bütünlüğünü göz ardı eder ve “doğadaki taş, toprak, ağaç

⁷ Aristoteles Eudomania terimini geniş anlamda “insanların çaba gösterebilecekleri maksimum iyi” (Aristoteles, 1954: 51) anlamında kullanır. Bu konuda daha kapsamlı bilgi için bakınız: Aristotle (1954).*The Nicomachean Ethics*, (Çev.) Sir David Ross, Londra: Oxford University Press.

vb. cansız nesnelere bilinç ve sezgi sahibi olmadıkları için ahlakın konusu da olamayacaklardır” diyerek zarar ve fayda üzerinden hesaplanacak bir davranışın cansız varlıklar için bir anlamı olmayacağını vurgular. DeGrazia'nın doğadan yola çıkarak cansız ve canlı varlıklar arasında temel bir ayırım yapmasının nedeni hayvanlarla insanlar arasında ortaklıkları ön plana çıkarmak ve bu benzerlikler üzerinden bir teori geliştirmektir.

DeGrazia'ya göre (2006: 37), insan ile hayvan arasında en temel benzerlik (ortak nokta) sezgi sahibi olmaktır. Sezgi sahibi olmak önemlidir çünkü hayvanlar arasında en geniş içerilmeyle sonuçlanacak bir sınır çizme işlevini yerine getirir. Benzer şekilde, sezgi sahibi olmak, insanlar gibi hayvanların da duygu sahibi oldukları için etiğin konusu olabileceklerini gösterir. Sezgi temelli duygular hem acıyı hem de korkuyu apaçık serimler. DeGrazia'nın sezgi üzerine temellendirdiği acı ve haz gibi duygular Singer'ın acı ve haz kavramlarından farklıdır. DeGrazia'ya göre (2006: 38), sezgi sahibi olmayan canlılar, acıya karşı nasıl tepkide bulunacağını dahi bilemeyecekleri için bizlerin onlara acı veren bir davranış sergilediğimizi düşündüğümüz davranışların esasında onlarda bir karşılığı yoktur. Bu durumda, sezgi sahibi olmayan hayvanlara ahlaki bir statü vermek yersizdir (DeGrazia, 2006: 38-39). Yani DeGrazia'ya göre, hayvanlar arasında eğer bir sınır çizilecekse bu sezgi sahibi olan hayvanlar ve sezgi sahibi olmayan hayvanlar şeklinde olmalıdır (Kanatlı, 2022: 29).

DeGrazia'nın sezgi temelli yaklaşımı, tıpkı Singer ve Regan'ın yaklaşımlarında olduğu gibi insanlar ve hayvanlar arasında ya da daha doğru bir ifade ile sezgi sahibi canlılar arasında mutlak bir eşitlik fikrine dayanmaz. Yine benzer şekilde DeGrazia'ya göre hayvanları, Regan'ın deontolojik etik yaklaşımında olduğu gibi bir yaşamın öznesi olarak tanımlamak yada Hursthouse'un erdem ve saygı temelli yaklaşımında olduğu gibi hayvanlara saygı göstermek ve herşeyden önemlisi de bu yönde argümanlar geliştirerek bazı hayvanları hak öznesi ve erdem konusu kılmak saçmadır. Çünkü hak temelli eşitlik ya da saygı ve erdem temelli yaklaşımlar insan merkeziliğin farklı versiyonlarıdır. Bu durumu DeGrazia (2006: 66) şu şekilde ifade eder: “Bir kediye okuma yazma öğretmek, onu erdemli yapacak edimlere tabi kılmak veya erdemli bir yaşama sevk etmek mantık dışıdır.” Fakat sezgi sahibi hayvanlar arasında mutlak eşitlik gözetmemek demek onlara ahlaki bir statü vermemek anlamına gelmez. DeGrazia'nın amacı sezgi sahibi hayvanlar arasında mutlak bir eşitlik sergilemeyi sağlamak değil onlara etik bir bakış açısıyla yaklaşabilmeyi başarmaktır. DeGrazia (2006: 60-61) bunun nasıl olacağını göstermek için de “Kayar Ölçekli Model (*Sliding Scale Model*)” tasarımına başvurur. İki farklı ölçekten oluşan bu modelde sezgi sahibi canlılar arasında hiyerarşik bir yapı vardır. Canlıların biyolojik özellikleri üzerinden etiğin öznesi olma durumu bu model üzerinden açıklanır. Bu bağlamda bilişsel seviye düzeyleri bu canlılar arasında ahlaki seviyeyi de koşullandırır. En üstte insanların olduğu ve hemen altında maymun, fil ve hemen onların altında köpek vb. canlıların olduğu bu modelde insan en üstte yer aldığı için menfaatler çeliştiğinde de bu sıralama takip edilmelidir. Yani

bir insanın menfaatleri ve etik seviyesi bir maymununkinden, bir maymununki de bir köpeğinkinden daha önemlidir. Fakat mesele burada en altta yer alan türün de menfaatleri ve etiğin konusu olduğunun bilincinde olmaktır.

Özetle; Hursthouse ve DeGrazia geliştirmiş oldukları yaklaşımlarda Singer ve Regan'ın teorik açıklamalarının eksikliklerini gözler önüne sermiş ve bu bağlamda mevcut e ski teorilerin eksikliklerini gidermeye çalışmışlardır. Fakat her iki teorisyen de insan-merkezli bir bakış açısını yeniden üretmişlerdir. Hursthouse'un erdem dediği şey, insana içkin bir kavram olduğu gibi DeGrazia'nın teorik yaklaşımında da sezgi sahibi en değerli canlı yine insandır. Bu türden eleştirilerin altını çizerek Kartezyen ikiliği aşmaya çalışan Kymlicka ve Donaldson tarafından geliştirilen yaklaşım hayvan refahı tartışmalarına orjinal ve özgün bir bakış açısı getirmiştir.

3. VATANDAŞLIK TEMELLİ YAKLAŞIM: DONALDSON VE KYMLICKA

Donaldson ve Kymlicka tarafından geliştirilen teorik yaklaşımın merkezinde yurttaşlık kavramı ve evrensel haklar yer almaktadır. Liberal gelenek içerisinde yer alan Kymlicka ve Donaldson, evrensel insan haklarını hayvan hakları ile buluşturmanın yollarını aramışlardır. Bu bağlamda “Zoopolis: Hayvan Haklarının Siyasal Teorisi” adlı kitaplarının temel amacını “hayvan refahı konusunu, vatandaşlık ve evrensel insan hakları bağlamında ele alarak hayvanlara yönelik muameleyi liberal adalet ve insan haklarının temel ilkeleriyle doğrudan ilişkilendirecek yeni bir ahlaki çerçeve çizmek” olarak açıklamaktadırlar (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 9-11). Bu doğrultuda hazırlanan çalışmada ileri sürülen temel tez; “klasik vatandaşlık teorisinin gelişimine paralel bir şekilde hayvanlar tıpkı insanlar gibi hem etik hem de politik özneler olarak yurttaşlık kavramına içirilebilir” (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 63) dir. Donaldson ve Kymlicka'nın bu doğrultuda bir iddia geliştirmelerinin temel nedeni; evrensel insan hakları kavramının somut yurttaşlık hak ve ödevleriyle dolayına girmesi ve bu bağlamda insan haklarının hayvan haklarını da kapsayacak şekilde genişletilebilmesidir. Kuramcılara göre ancak böyle bir kavrayış “hayvan refahı meselesinde hayvanların maruz kaldıkları olumsuzlukları bertaraf edebilecektir” (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 69).

Bu temel tez doğrultusunda Donaldson ve Kymlicka, hayvan refahına yönelik geliştirmiş oldukları vatandaşlık/evrensel haklar temelli yaklaşımlarında temel dayanak noktasını insanlar ile hayvanların yerel ve evrensel ölçekteki benzer durumları oluşturmaktadır. Bu türden bir analogi aynı zamanda hayvanlar ile insanlar arasında ulusal ve uluslararası düzlemde ortak benzerlikler olduğunun altını çizer. Buna göre, “insanların durumlarını belirleyen etkenin ilişkisel ve bağlamsal olması gibi bazı evcil, bazı vahşi ve bazı toplumsal mekânda yaşayan hayvanların da benzer statüde oldukları söylenmelidir” (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 23).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Donaldson ve Kymlicka vatandaşlık statüsü, göçmen statüsü, mülteci statüsü ve vatandaşlık teorisinde tartışma

konusu olan benzer statüler üzerinden imgelemler yaparak hayvanları da ahlakın ve politikanın birer öznesi durumuna getirmeyi amaçlamaktadırlar. Bu bağlamda teorisyenlerin -Singer, Regan ve DeGrazia'dan- temel farkı hayvanlara biyolojik özelliklerinden ötürü bir ahlaki statü vermenin yanlış olduğunu iddia etmeleridir.

Kuramcılar, kendi özgün teorik yaklaşımlarını temellendirmek için günümüz küresel dünyasında temel insan hakları, vatandaşlık veya vatandaşsızlık statüleri ile insanlar ve hayvanlar arasında analogiler geliştirirler. Bu analogilerin her biri klasik vatandaşlık teorisini evrensel insan hakları doğrultusunda genişletmek ve hayvanları da içerecek şekilde yeni bir birey-toplum-devlet formasyonunun yaratılmasını amaçlamaktadır. Bu analogilerden ilki vatandaşımız olmayan insanlara bile evrensel sorumluluk ve yükümlülükler beslediğimizi açıklayan bir benzetmedir: “Diyelim ki yaşadığımız havaalanında uçaktan inen bir grup insanla karşılaştınız. O kalabalıktaki bireylerle kurabileceğimiz kişisel ilişkimizin ne olduğunu veya hangi boyutta olduğunu bilmesek de bizlerin gruptaki herkese karşı evrensel yükümlülüklerimiz vardır- mesela hiç birini köle yapmayacağımız gibi onlara işkence yapıp onları öldürmeyiz de” (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 63-64). Buradan hareketle kuramcılar, evrensel insan haklarının zorunlu olarak yurttaşlık kavramına indirgenemeyeceğini ve dolayısıyla bizim habitatımızda olmayan fakat kendi habitatlarında varlıklarını devam ettiren hayvanların -daha çok da vahşi hayvanların- doğal olarak kategorik haklara veya ahlakın konusu olabileme potansiyeline sahip olabileceklerini vurgulamaktadırlar.

Kuramcılarının teorik açıklamalarını temellendiren bir diğer analogi ise, yurttaş-devlet-haklar ilişkisine içkindir. Bu bağlamda düşünürlere göre, nasıl ki bizler bir ulusun ferdi olarak devlet tarafından bir haksızlığa uğradığımızda evrensel insan hakları kapsamında ulus ötesi yargıçlara başvuruyorsak, haksızlığa uğrayan hayvanların haklarının savunusunu da önce ulusal boyuta sonrasında ise evrensel boyuta taşıyabilir ve bu hakları koruyabiliriz (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 68). Örneğin insanlarla karşılıklı bağımlılık içerisinde olan evcil hayvanlar ile insan ve hayvan ortak habitatında yer alan sokak hayvanları bu statüde değerlendirilmelidir. Çünkü “hayvanların bizim içinde bulunduğumuz toplumda yaşıyor olmaları bu durumun geçerli olabilmesi için yeter şarttır” (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 69). Vatandaşlık statüsü politik topluma ait bir hak ve yükümlülük içerir. Bu durumda, toplum içinde yaşayan hayvanların politik özne olabilmeleri için illaki insanlar gibi davranmaları, konuşmaları hatta bilinçli bir şekilde politik davranışlar sergilemeleri gerekmez. Akıl hastası olan insanlar da hem evrensel insan haklarına hem de vatandaşlık haklarına sahip olabilmektedir (Donaldson ve Kymlicka, 2011: 72). Yani sırf insan olarak dünyaya gelmekle kazanılan haklar hayvanları da kapsayabilecek şekilde genişletilmelidir. Burada önemli olan hangi hayvanın ne tür özellikler sergilediklerini açığa çıkarmak değil; onlara kendilerinde bir amaç olan canlılar olarak bakılmasıdır (Donaldson ve Kymlicka, 2011: 74).

Kantçı deontolojik ahlak anlayışına paralel bir bakış açısı üzerinden hayvan refahı meselesine yaklaşan teorisyenler, tıpkı diğerleri gibi hayvanlar arasında mutlak bir eşitliğin olması gerektiğini vurgulamazlar. Daha da önemlisi, Donaldson ve Kymlicka geliştirmiş oldukları teorik argümanların somut dünyada gerçekleşebilmesinin önünde engeller olduğunun bilincindedirler (Kanatlı, 2022: 35). Çünkü klasik yurttaşlık teorisi halk egemenliği ve politik özne kavramları üzerinden yükselmektedir ki hayvanları bu bağlama yerleştirmek ilk bakışta imkânsız gibi görünebilir. Fakat düşünürlere göre “klasik yurttaşlık teorisinin bu üç alâmetifarıkası statik olmayıp kamusal akla içkindir yani hayvanları da içerecek şekilde evrilebilir özelliktedir (Donaldson ve Kymlicka, 2016: 74). Burada yapılması gereken, kamusal akıl ekseninde yasalar yapmak ve katılımcı vatandaşlık kavramını bu doğrultuda yeniden geliştirmektir. Burada geliştirilecek olan itiraz hayvanların politik bir özne olmadıklarıdır. Bu engel ise kuramcılara göre aşılabilir bir engeldir. Önemli olan evrensel insan hakları ideallerini gerçekleştirme yönünde sürekli adımlar atabilmektir. Bunun çözümünü ise kuramcılar şu şekilde açıklamaktadır: “Politik özne olmak demek illa ki akıl sahibi olmaktan veya müzakereler yönetebilecek potansiyele haiz olmaktan ibaret olmadığı gibi dolaylı olarak hayvanların refahını artıracak tedbirler almak ya da yasalar yapmak da tarihsel olarak ortaya çıkmış ortak akıldan türetilir” (Donaldson ve Kymlicka, 2011: 94).

Sonuç itibarıyla, Donaldson ve Kymlicka geliştirmiş oldukları teori ile bu çalışmada ele alınan diğer kuramsal yaklaşımlardan farklı bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Klasik vatandaşlık teorisinin evrensel haklar bağlamında genişletilmesi/güncellenmesi gerektiğine vurgu yapan kuramcılar, bu bağlamda hayvanlar arasında ahlaki bir statü belirleme şartını hayvanların biyolojik özelliklerinden değil aynı doğayı paylaştıkları insanlarla ortak yaşam alanlarından türetmeye çalışmışlardır. Her bir teorisyenin geliştirmiş olduğu yaklaşımda olduğu gibi Donaldson ve Kymlicka'nın yaklaşımlarında da zorunlu olarak insan özne veya başat kılınmaktadır. Bir başka ifade ile, her bir teorisyen gibi Donaldson ve Kymlicka da geliştirmiş oldukları yaklaşımlarında insan merkezli/özne merkezli bir bakış açısını aşmakta güçlükler yaşamışlardır.⁸ Çünkü, hayvan yine insana benzediği ölçüde ahlaki bir statüye sahip olabilmektedir. Vatandaşlık, göçmen, mülteci vb. statüler insana ait olduğu ölçüde politik ve hukuki birer kategori olarak değerlendirilmektedir. İnsan-hayvan ikiliğinde insan yine özne hayvan ise nesne konumundadır.

Sonuç

Hayvan refahı meselesinde yaklaşık elli yıldır yürütülen akademik tartışmaların merkezinde hayvanların günümüzde uğradıkları mağduriyetlerin

⁸ Hayvan refahı meselesinde ileri sürülen ve bu çalışmada ele alınan teorik yaklaşımların detaylı bir eleştirisi için bkz. Mehmet, Kanatlı. (2022). *The Poverty of Animals: Towards A Marxist Theory of Animal Welfare*. Londra: Routledge.

nasıl bertaraf edileceğine dair teorik bir çerçeve çizme amacı yer almaktadır. Singer ile başlayan ve hemen akabinde Regan, Hursthouse ve DeGrazia ile devam ettirilen teorik tartışmalar, yakın tarihimizde Donaldson ve Kymlicka tarafından geliştirilen teorik argümanlarla geliştirilmeye devam etmektedir. Her bir teorisyen, hayvanlar ve insanlar arasında veya hayvan türleri arasında mutlak eşitliği savunmamaktadırlar. Kuramcılarının temel amaçları, hayvanların da insanlar gibi ahlaki duyarlılığı hak ettikleri argümanına teorik bir çerçeve oluşturmaktır. Bu doğrultuda Singer fayda temelli bir yaklaşım geliştirerek hayvanlara ahlaki bir statünün verilmesi gerekliliğini acı ve haz kavramları üzerinden temellendirmiş ve sinir sistemi gelişmiş hayvanlara ahlaki bir statü verilmesi gerektiği fikrini savunmuştur. Regan ise Singer'in bu yaklaşımının tikeli tümele feda ettiğini ve dolayısıyla ancak hak temelli bir yaklaşımdan türetilen ahlaki bir statünün hayvan refahını artırabileceğini iddia etmiştir. Bu doğrultuda Regan'a göre bir yaş ve üzeri tüm memeli canlılar bir hayatın öznesi konumunda oldukları için ahlaki statüye sahip olmayı hak etmektedirler.

Hursthouse ise Singer ve Regan'ın geliştirmiş oldukları yaklaşımlarda hayvanlar arasında sınır çizdikleri için hayvanlarla insanların çok yönlü ilişkilerini kavrayamadıklarını iddia etmiştir. Bu tespitten yola çıkan Hursthouse'a göre, hayvan meselesine dair erdem temelli bir yaklaşım geliştirmek, hayvanlarla insanların çok yönlü ilişkilerini hayvanların refahını artırıcı doğrultuda değişikliğe uğratacaktır. DeGrazia ise, geliştirmiş olduğu sezgi temelli yaklaşımda sezgi sahibi canlıların ahlaki bir statüye sahip olabileceğini iddia etmiştir. Görece yeni bir yaklaşım olan ve kendinden önceki yaklaşımlardan farklı olarak hayvanlarla insanlar arasındaki bağlantıyı biyolojik benzerlikler veya farklılıklar üzerinden değil vatandaşlık hakları üzerinden formüle eden vatandaşlık temelli yaklaşımda Donaldson ve Kymlicka hayvanların tıpkı insanlar gibi küresel boyutta haklar manzumesine içkin olduklarını belirtir. Düşünelere göre klasik vatandaşlık teorisinin temel insan hakları düzleminde hayvanları içerecek şekilde güncellenmesi aynı zamanda hayvan refahını artıracak en somut adım olacaktır.

Her bir teorisyen birbirinden farklı açılımlar geliştirmiş olsa da her birinin temel amacı hayvan refahının iyileştirilmesi için "Kartezyen İkilik" ten kaynaklı engellerin aşılması ve hayvanlara da tıpkı insanlar gibi ahlaki bir statünün verilmesi gerektiğinin elzem olduğunu ileri sürmektir. Hayvanlara yönelik ahlaki bir tutum almanın zorunlu bir hal aldığı günümüz dünyasında ise hayvanlara yönelik hem yerel hem de evrensel boyutta cereyan eden birçok mağduriyet bu çalışmada ele alınan teorik tartışmaların hem önemini hem de bir süre daha canlılığını koruyacağını göstermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Mehmet Kanatlı %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Mehmet Kanatlı %100

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Kaynakça

- Arıkan, E. (2016). *Hayvan Hakları İnsan Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Aristotle (1954). *The Nicomachean Ethics*. (Çev.Sir David Ross). Londra: Oxford University Press.
- DeGrazia, D. (2002). *Animal Rights: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University
- DeGrazia, D. (2020). “On the Ethics of Animal Researches” Erişim Tarihi: 12/02/2022.
https://org.uib.no/dyreavd/harmbenefit/Degrazia_On%20the%20ethics%20of%20animal%20research.pdf
- Donaldson, S. ve Kymlicka, W. (2011). *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*, New York: Oxford University Press.
- Donaldson, S. ve Kymlicka, W. (2016). *Zoopolis: Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Everett, J. (2001). “Environmental Ethics, Animal Welfarism, and the Problem of Predation: A Bambi Lover’s Respect for Nature”. *Ethics and Environment*. 6 (1). ss.42-67.
- Gruen, L. (2011). *Ethics and Animals: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hull, R. (2005). “All about Eve: A Report on Environmental Virtue Ethics Today”. *Ethics and the Environment*. 10 (1). ss.89-110.
- Hursthouse, R. (1999). “Neo-Aristotelianism”, içinde (Ed. Nigel Warburton). *Philosophy: Basic Readings*. Londra: Routledge. ss.124-134.

- Hursthouse, R. (2000). *Ethics, Humans and Other Animals*. Londra: Routledge.
- Hursthouse, R. (2007). "Environmental Virtue Ethics", içinde (Ed. Rebecca L. Walker ve Philip J. Ivanhoe). *Working Virtue: Virtue Ethics and Contemporary Moral Problems*. Oxford: Oxford University Press. ss. 155-173.
- Hursthouse, R. (2008). "Normative Virtue Ethics", içinde (Ed. Laurence Bonjour ve Ann Baker). *Philosophical Problems: An Annotated Anthology*. New York: Pearson Longman Press. ss.406-414.
- Hursthouse, R. (2011). "Virtue Ethics and the Treatment of Animals", içinde (Ed. Tom L. Beauchamp ve R. G. Frey). *The Oxford Handbook of Animal Ethics*. Oxford: Oxford University Press. ss.119-143
- Kanatlı, M. (2021). *Private Property, Freedom and Order: Social Contract Theories from Hobbes to Rawls*. Londra: Routledge.
- Kanatlı, M. (2022). *The Poverty of Animals: Towards A Marxist Theory of Animal Welfare*. Londra: Routledge.
- Kasper L. R. (2005). *Deontology, Responsibility and Equality*. Chicago: Museum Tusculanum Press.
- Küçükaltan, G. Ebru ve Dilek, S. Emre. (2019). "A Philosophical Approach to Animal Rights and Welfare in The Tourism Sector". *Journal of Tourism, Leisure and Hospitality*. 1 (1). ss.4-14.
- Regan, T. (1985). *The Case For Animal Rights*. California: University of California Press.
- Regan, T. (2004). *Empty Cages: Facing the Challenge of Animal Rights*. Oxford: Rowman and Littlefield Publishing.
- Singer, P. (1974). "All Animals are Equal". *Philosophic Exchange*. 5 (1). ss.6-26.
- Singer, P. (1976). *Animal Liberation*. London: Jonathan Cape Press.
- Singer, P. (1987). "Animal Liberation or Animal Rights?". *The Monist*. 70 (1). ss.3-14.
- Singer, P. (1993). *Practical Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Singer, P. (2005). *Hayvan Özgürleşmesi*. (Çev. Hayrullah Doğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Extended Abstract

The issue of animal welfare has been at the core of theoretical debates in contemporary political philosophy for the last fifty years. The historical background of the negative behaviors towards animals goes back to centuries. The main reason behind the fact that the animal issue has been dealt with in contemporary political theory for the last fifty years can be summarized with DeGrazia (2002) approach: Not only did modern man see non-human livings as means for him but also regarded them as instrumental things like nature under the category of Cartesian Duality. In addition to DeGrazia hypothesis in this way, it is necessary to mention the negative effects of animals in the industrial livestock, pharmaceutical, cosmetic, textile and tourism sectors, which have emerged as a result of the attempts of capitalism to evaluate animals as a commodity, to the reasons that led to emerging of theoretical debates on animal issue in recent years (Singer, 1976: 26; Regan, 1985: 7; Hursthouse, 2000: 15; Donaldson and Kymlicka, 2011: 6).

The first theoretical attempt to decrease the negative conditions of animals was developed by Peter Singer. By developing utilitarian-based approach to animal issue, Singer, in his masterpiece entitled *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals* (1976), provides a theoretical framework in which he argues that animals experiencing pain and pleasure deserve moral status. In this sense, he claims that since animals with nervous systems feel pain and pleasure just like human beings do, they are subjects of ethical concerns, too. Tom Regan, claiming that Singer's theory sacrifices minority or particularity for majority or totality, put forwards a Kantian deontological ethical approach to animal issue in his masterpiece entitled *The Case for Animal Rights* (1983). In his book Regan (1985: 204) basically hypothesizes that animals are the *subject of a life* just like human beings, and therefore animals deserve being a subject of right-based ethical approach. Rosalind Hursthouse, (2000: 136) another theoretician, claims that the ethical-based approaches developed by Singer and Regan fail to overcome Cartesian Dualism in solving animal question. In her masterpiece entitled *Ethics, Humans and Other Animals* (2000), Hursthouse (2000: 6) hypothesizes that an inclusive approach to animal issue should be developed through virtue ethics, since our relations with animal requires a borderless approach unlike to the approaches formulated by Singer and Regan.

Two relatively new theoretical approaches to animal issue were developed by David DeGrazia (2002) and Donaldson and Kymlicka (2011), respectively. The main hypothesis developed by DeGrazia in his book entitled *Animal Rights: A Very Short Introduction* (2002) is that intuition as an intrinsic value (inherent value) should be the first necessary criteria in giving any moral status to animals. Sue Donaldson and Will Kymlicka (2011: 25),

on the other hand, in their masterpiece entitled *Zoopolis: A Theory of Animal Rights*, argue that a citizenship-based approach to animal issue enable us to regard them as one of political and ethical subjects. To achieve this goal, they basically claim that the more classical citizenship theory is updated in line with universal human rights and citizenship rights, the more negative conditions of animals are lessened (Kanatlı, 2022: 41).

It should be noted that the five basic theoretical approaches briefly summarized above still play critical roles in shaping theoretical arguments in contemporary political philosophy. Since the academic studies on animal issue carried out in Turkey are relatively too new, it can be said that the studies in the Turkish literature on animal issue are extremely inadequate. In this sense, one of a comprehensive study that should be mentioned here is the book entitled “Hayvan Hakları İnsan Hukuku” (Animal Rights Human Law) (2016), which is written by Engin Arıkan. In his work, Arıkan analyses the three theoretical approaches mentioned above in detail and reveals the articles regarding animals in the constitutions of many countries, especially of Turkey, in which he underlines how institutional flaws lead to deterioration of animal welfare. Since there is no current study, including Arıkan’s, that not only summarizes the basic theses of the five theoretical approaches mentioned above but also compares them with each other in Turkish literature, this article aims at fulfilling this lacuna in literature.

In this direction, this study consisted of three main parts (excluding introduction and conclusion sections). In the first part, Singer’s and Regan’s theoretical approaches were summarized, respectively. Also a comparison between utility-based approach developed by Singer and right-based approach developed by Regan was made. In the second part, the main arguments of virtue ethics on animal issue developed by Hursthouse was pointed out first. And then, it was explained what the main difference between Hursthouse’s approach and the approaches developed by Singer and Regan, respectively. Just after analyzing Hursthouse’s theoretical approach, in the same part it was explained how DeGrazia approaches to animal issue and what his theoretical postulates were. The second part also underlined the importance of Hursthouse’s and DeGrazia’s solution-based theoretical arguments in solving the animal issue. In the last part of the study, the main features of a citizenship-based approach to animal issue developed by Donaldson and Kymlicka were mentioned. By briefly comparing citizenship-based approach to other theoretical approaches, the main originality of Donaldson and Kymlicka’s approach was also discussed in this section.